

"המחנה המשותף":

מתווה מוסכם לפרדיגמות לאומיות ארוכות-טווח

ד"ר איתן אדרס, ד"ר ראובן גל, פרופ' (אמריטוס) זאב תדמור, פרופ' עירד יבנה.

מאי, 2021

אין לשכפל כל חלק מפרסום זה ללא רשות מראש ובכתב ממוסד שמואל נאמן מלבד לצורך ציטוט של קטעים קצרים במאמרי סקירה ופרסומים דומים תוך ציון מפורש של המקור.

הדעות והמסקנות המובאות בפרסום זה הן על דעת המחבר/ים ואינן משקפות בהכרח את דעת

מוסד שמואל נאמן.

תוכן עניינים

2	תוכן עניינים
3	רשימת איורים
3	רשימת טבלאות
4	תקציר
6	מבוא
9	1. זיהוי הרעיון המסדר
13	2. תנאים הכרחיים המאפשרים התמודדות עם חסמים במימוש ויישום ערכי מגילת העצמאות
14	2.1 ביטחון, חוסן ואיתנות
14	2.2 מנגנונים ו'כללי משחק'
16	3. נושאים פרדיגמטיים המצריכים חשיבה יצירתית והתאמה למציאות החדשה
16	3.1 חינוך
16	3.2 מדינה יהודית ודמוקרטיה
18	3.3 כלכלת שוק מוסרית
19	3.4 ממלכתיות
20	3.5 ישראל במזרח התיכון
21	3.6 ישראל בעמים
22	4. סיכום
24	5. נספחים
24	5.1 התפלגות מאפייני ותחומי העיסוק של המרואיינים
25	5.2 רשימת המרואיינים (לפי סדר א'-ב' שם משפחה)

רשימת איורים

תרשים 1: חזון, תנאים מאפשרים, ונושאים פרדיגמטיים 13

רשימת טבלאות

טבלה 1: ציטוטים מתוך מגילת העצמאות אל מול ערכים שעלו בראיונות 10

'הרעיון המסדר' שהביא להקמת מדינת ישראל ומלווה אותה עד ימינו אלה הוא ה**ציונות**. ואולם, במהלך העשור-שניים האחרונים, ובצל תהליכי עומק שונים המתחוללים בחברה הישראלית, מתרבים סימני השאלה ביחס לתקפותו של רעיון הציונות המקורי כ'רעיון מסדר' מרכזי לישראל בעת הזו. לכך יש להוסיף את העובדה הפשוטה שכשליש מאזרחי מדינת ישראל – בעיקר ערבים וחרדים – אינם מזדהים בעת הזו עם ערכי הציונות.

דו"ח זה הינו תוצאה של מאמץ מרוכז – ניהול של למעלה משלושים ראיונות עומק של בעלי דעות משפיעות בישראל, ניתוחם וחיבור תכניהם לכלל שלם -- לצורך יצירת **מתווה מוסכם**, הכולל 'רעיון מסדר' חלופי ומספר פרדיגמות מובילות, אשר ביחד יכולים לשמש כ'מחנה משותף' למגוון הקולות ו'השבטים' המצויים כיום בחברה הישראלית. ההצדקה, כמו גם ההנמקה, לראות בכך מתווה 'מוסכם' נובעים הן מכך שהסתבר שקיים מכנה משותף רחב למדי גם בקרב בעלי דעות מגוונות ושונות, והן מכיוון שנמצא בסיס משותף לרעיון מסדר על יסוד עקרונות **מגילת העצמאות**, שלגביה קיימת תמימות דעים רחבה ביותר. כמעט כל האישים שרואיינו היו תמימי דעים שהמצב הקיים מערער את היסודות עליהם נשען הרעיון הציוני כפי שהוגדר ע"י האבות המייסדים, ושהצורך בגיבוש רעיונות מסדרים הפך לברור, חיוני ומיידי. כמעט כולם הצביעו, ביוזעין או בלי משים, על מגילת העצמאות כעל מסמך שמהווה בסיס רחב לרעיונות מסדרים ברי-תוקף.

שיטת העבודה התבססה על ראיונות עומק אישיים עם שורה של אישים ישראליים מוכרים, נשים וגברים, יהודים, דרוזים וערבים, חילונים דתיים וחרדים, צעירים ומבוגרים, בעלי מגוון רחב של עמדות חברתיות, ערכיות ופוליטיות. במרואיינים נכללו אנשים בכירים מהאקדמיה, סופרים ומדענים, פוליטיקאים לשעבר, אנשי תקשורת ופובליציסטים, רבנים, כלכלנים, יזמים חברתיים, אנשי אסטרטגיה, וקציני צבא בכירים בדימוס (רשימת המרואיינים - בנספח מס' 2).

הראיונות עם 32 המרואיינים נערכו ברובם בחודשים ינואר-פברואר 2020. הם נמשכו בדרך כלל בין שעה לשעה וחצי, נערכו כולם באמצעות זום ואף הוקלטו (בהסכמת המרואיינים). המרואיינים השמיעו באוזנינו, כל אחת ואחד במילותיו ובסגנונו, את תפיסותיהם, את התייחסותם לשאלת 'הרעיון המסדר' (עפ"י תפיסתם), וכן את הערכים החשובים (בעיניהם) עליהם יש להשתית את החברה הישראלית בעשורים הבאים. החוקרים-המרואיינים (א.א. ו-ר.ג.) קיבצו, ארגנו וסיכמו את תכני הראיונות, מבלי לשנות את מהותם. ציטוטים מדברי המרואיינים מופיעים לאורך המסמך במרכאות וב-Italics.

ההקבלה המפתיעה שנמצאה בין דברי המרואיינים לבין הטקסט של מגילת העצמאות (ראו טבלה 1), הביאה אותנו להמלצה מרכזית של מסמך זה:

מדינת ישראל תאמץ את מגילת העצמאות כמסמך המבטא את חזונה, מהותה וערכיה.

בנוסף, ניתן היה לסכם את תכני הראיונות בשתי רמות נוספות: האחת -- מספר **תנאים מוקדמים** שבלעדיהם לא אפשר יהיה לקדם את הרעיון המרכזי הנ"ל. ניתן לסווג תנאים מוקדמים אלו בשני תחומים עיקריים – ביטחון, חוסן ואיתנות; ו- מנגנונים ו'כללי משחק'. הרמה השנייה (והעיקרית) כוללת **שישה נושאים פרדיגמטיים** המצריכים חשיבה יצירתית והתאמה למציאות החדשה ושיישומם ייצוק תוכן מעשי לחזון המחודש.

ששת הנושאים הפרדיגמטיים נושאים את הכותרות הבאות:

- **חינוך**
- **מדינה יהודית ודמוקרטית**
- **כלכלת שוק מוסרית**
- **ממלכתיות**
- **ישראל במזרח התיכון**
- **ישראל בעמים**

בגוף המסמך ישנו פירוט והרחבה של כל אחד מן הנושאים הללו, כולל ציטוטים מייצגים מפיהם של המרואיינים השונים.

זוהי, אם כן, מטרתו העיקרית של דו"ח זה: להציג שרטוט ראשוני של 'מפת דרכים' שתשמש את המסע הישראלי בעשורים הקרובים. הגופים השונים העוסקים בימים אלו ממש במאמצים להקמתה של ממשלה חדשה לישראל יכולים, למיטב הבנתנו, לנווט את מאמצייהם בעזרת מפה זו, שכאמור זוכה להסכמה ציבורית רחבה.

המשבר בעקבות מגפת הקורונה, אשר פוקד את העולם כולו ובתוך כך את מדינת ישראל, מקיף תחומים רבים, בתוכם כלכלה, בריאות, חברה וממשל, ויש אשר יאמרו כי גם זהות לאומית. בישראל נדמה כי עוצמת המשבר והקושי להתמודד עמו הוחרפו בגין חוסר היציבות הפוליטית המתמשכת, המתח החברתי-תרבותי המוקצן, והתערערות האמון במוסדות השלטון, בעיקר לאחר ארבע מערכות בחירות. הטענה הנשמעת לרוב היא כי 'משהו לא מסתדר' בשיטה הנוכחית שמתבססת כבר שנים על אותה אג'נדה, ושבמקום שתוביל את העם לעתיד צומח, על יסודות חברתיים של כבוד וערכות הדדיות, דווקא מעמיקה את השסע והקיטוב בחברה הישראלית. ולא רק הישראלית: הפובליציסט תום פרידמן, טוען "שהסיבה לפירוד ולקיטוב במדינת ישראל, כמו גם בארה"ב, היא אבדן הנראטיב הלאומי המלהיב והמלכד את המדינה במסעה אל תוך המאה ה-21"¹

בד בבד, קולות הולכים ורבים משמיעים את הדעה שהמשבר, כמו כל משבר עמוק, הינו גם הזדמנות לבחון מחדש שאלות יסוד הנוגעות לעתידה של מדינת ישראל, הן מן ההיבט הערכי והן מבחינה מערכתית של 'כללי המשחק' הנהוגים בה. הצורך לבחון מחדש נארטיבים לאומיים, או פרדיגמות לאומיות ארוכות טווח הנוגעות לעתידה של מדינת ישראל, נעשה לאחרונה קריטי במיוחד, בעיקר לאור התמורות הפוליטיות המתחוללות בשנת 2021 וכן עם ההתמתנות המסתמנת של המגיפה הבריאותית. החברה הישראלית, על שלל שבטיה, מייחלת למכנה משותף שיחזיר אותה למחנה משותף ומאוחד.

*

'הרעיון המסדר' שהביא להקמת מדינת ישראל ומלווה אותה עד ימינו אלה הוא **הציונות**. זו, כתנועה לאומית ואידיאולוגית התומכת בקיומה של מדינה יהודית בארץ ישראל, קמה בשלהי המאה ה-19 כתנועה שערכיה נעוצים במניעים ובערכים עתיקי-יומין הטבועים במסורת הדתית ובאידיאולוגיות הלאומיות שפרחו אז באירופה. מראשיתה היו מטרותיה שיבת ציון, קיבוץ גלויות וביסוס ריבונות יהודית עצמאית. בנימין זאב הרצל, שנחשב להוגה הציונות המודרנית, ראה אותה כמסכת רחבה של רעיונות, ביניהם גם השאיפה לשלמות מוסרית ורוחנית. מאז הקמת המדינה ב-1948 המשיכה התנועה הציונית בכללותה לתמוך בקווים אלו, תוך שמירה על ביטחון המדינה. אלא שכאמור, בתקופה האחרונה, בצל תהליכי עומק שונים המתחוללים בחברה הישראלית, מתרחבים הפערים במפת התנועה הציונית. זאת

¹Freidman, T. Israelis and Americans Both Are Asking, Whose Country Is This Anyway? (NYTimes 6.4.21).
<https://www.nytimes.com/2021/04/06/opinion/us-israel-elections.html>

ועוד: לא ניתן עוד להתעלם מהעובדה הפשוטה שכשליש מאזרחי מדינת ישראל – בעיקר ערבים וחרדים – אינם מזדהים בעת הזו עם ערכי הציונות.

האתגרים בפניהם ניצבת מדינת ישראל לקראת העשורים הבאים קוראים לבדיקה מעמיקה של הפרדיגמות המעצבות את פניה של החברה בישראל ואולי אף שינוי של פרדיגמות אלו – משימה קשה ביותר הטומנת בחובה גם הזדמנויות חסרות תקדים. אין בנמצא דרך ממוסדת ומוסכמת להגדרה מחדש של חזון לחברה שלמה או למדינה. לעיתים זוהי משימתו של מנהיג יוצא דופן – וספרי ההיסטוריה מצביעים על לא מעט מנהיגים שכאלה – ובמקרים אחרים אלו תהליכים שמתחילים 'מלמטה', בין אם באמצעות תנועות מחאה, או בתהליכים של אקטיביזם חברתי. גם למוסדות המחקר והאקדמיה יש תפקיד בתהליכים מעין אלו – בזיהוי רעיונות, באירגונם באופן סיסטמטי, במעקב אחר התפתחותם ועוד.

מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית, נרתם לתהליך מחשבתי שמנסה לזהות ולהגדיר 'רעיון מסדר' מתחדש, או מספר רעיונות כאלו, שיוכלו לשמש כבסיס לדמותה של מדינת ישראל לעשורים הבאים.

*

שיטת העבודה. שלב הזיהוי ואיתור הרעיונות מבוצע בדרך כלל באמצעות סקרים, ניתוחי טקסטים, קבוצות מומחים, או ימי עיון. אנו העדפנו לנקוט במתודה אחרת, בגלל מורכבות הנושא והצורך "לנגוע" בשורשי הרעיונות ובדקויותיהם. בחרנו להתבסס על ראיונות עומק אישיים עם שורה של אישים ישראליים מוכרים, נשים וגברים מובילים מתחומי עיסוק שונים, מכל רוחב הקשת הפוליטית, ובעלי רקע, אמונות, השקפות עולם וגילים מגוונים. אף כי נמנענו, מלכתחילה, מלהשית על עצמנו כללים נוקשים של 'מדגם מייצג', הקפדנו לכלול בקבוצת המרואיינים גברים ונשים, יהודים, דרוזים וערבים, חילונים דתיים וחרדים, צעירים ומבוגרים, בעלי מגוון רחב של עמדות חברתיות, ערכיות ופוליטיות. במרואיינים נכללו אנשים בכירים מהאקדמיה, סופרים ומדענים, פוליטיקאים לשעבר, אנשי תקשורת ופובליציסטים, רבנים, כלכלנים, יזמים חברתיים, אנשי אסטרטגיה, וקציני צבא בכירים בדימוס (מאפייני המרואיינים **בנספח מס' 1**).

בהתאם, ולאחר דיונים מעמיקים של 'לקיחה וזריקה' (שקלא וְטְרִיא), פנינו לארבעים אישים, מתוכם ראינו בסופו של דבר שלושים ושניים: ארבעה מהמוזמנים לא הגיבו לפנייתנו (שכללה הסבר מקדים על מהות המשימה) וארבעה נוספים החליטו, אחרי התלבטות, להימנע מלהתראיין. שיעור היענות גבוה זה (80%), מצביע, לדעתנו, על תפיסת חשיבות הנושא ועל הסכמת המרואיינים שאכן אנו נמצאים בנקודת זמן מכריעה.

הראיונות עם 32 המרואיינים (ראו רשימת השמות בנספח מס' 2) נערכו ברובם בחודשים ינואר-פברואר 2020. הם נמשכו בדרך כלל בין שעה לשעה וחצי, נערכו כולם באמצעות זום ואף הוקלטו (בהסכמת המרואיינים). בשיחות שאופיינו ברובן באוירה גלויה וכנה, חלקו אתנו המרואיינים את מחשבותיהם, חששותיהם ותקוותיהם לגבי עתידה של מדינת ישראל בעשרות השנים הקרובות. המרואיינים השמיעו באוזנינו, כל אחת ואחד במילותיו ובסגנונו, את תפיסותיהם, את התייחסותם לשאלת 'הרעיון המסדר' (עפ"י תפיסתם), וכן את הערכים החשובים (בעיניהם) עליהם יש להשתית את החברה הישראלית בעשורים הבאים. החוקרים-המרואיינים (א.א. ו-ר.ג.) קיבצו, ארגנו וסיכמו את תכני הראיונות, מבלי לשנות את מהותם.

בעת ניתוח הראיונות זיהינו **רעיונות משותפים**, שבמקרים רבים ביטאו הסכמות שעלו ממרואיינים המרוחקים זה מזה בזהותם ובתפיסת עולמם. על סמך הראיונות אנו מגבשים במסמך תמציתי זה את **הצעתנו לרעיון מסדר**, מתמקדים בתנאים ההכרחיים שיאפשרו מימוש ערכיו ומצביעים (בכותרות בלבד) על הנושאים הפרדיגמטיים המעצבים אותם יש לפתח ולטפח. נושאים אלה מצריכים דיון מעמיק שהינו מעבר למסגרת מסמך זה המשמש כראשיתו של מחקר המשך, רחב יותר.

1. זיהוי הרעיון המסדר

כאמור, על אף השונות הרבה בקרב המרואיינים, נמצאו לא מעט רעיונות או ערכים משותפים, שלמרות שנוסחו בשפה שונה וקיבלו הדגשים שונים – ניתן היה לקבצם ל"מחנה משותף". הערכים השכיחים ביותר שעלו מהראיונות הם כדלקמן:

- ציונות (באינטרפרטציות שונות למושג)
- חוק השבות
- מדינה יהודית ודמוקרטית
- דמוקרטיה ליברלית
- שוויון
- גיוון תרבותי
- חלוקת משאבים מוסרית וצודקת
- אזרחות ישראלית
- יהדות ישראלית
- ממלכתיות
- פתרון לסכסוך הישראלי-פלשתיני.
- השתלבות במזרח התיכון

והנה, כאשר התחלנו לאסוף ולארגן את סיכומי הראיונות, התברר לנו שכמעט כל הערכים הללו כבר מופיעים במסמך מכונן אחד, שנוסח על ידי האבות המייסדים של המדינה ערב הקמתה – **מגילת העצמאות**, או בשמה הרשמי "**הכרזה על הקמת מדינת ישראל**". זוהי המגילה אותה הקריא דוד בן גוריון בטקס הכרזת העצמאות, ב-14 במאי 1948, שעות מעטות לפני סיום המנדט הבריטי בפלשתינה. ואכן, לא מעט מרואיינים בקבוצת האישים שבחרנו הצביעו במפורש על העקרונות המופיעים במגילת העצמאות כבסיס רצוי ואופטימאלי בעיניהם **לרעיון המסדר של מדינת ישראל** לעשורים הבאים. אך בנוסף להם, הזכירו גם רוב המרואיינים האחרים מרכיבים שונים מתוך מסמך זה במהלך דבריהם. קריאה קפדנית במגילת העצמאות מגלה אכן את כל הערכים הנזכרים לעיל ככאלו המופיעים בניסוח כזה או אחר בנוסח המגילה.

הנה כך מתבטאים הערכים שהוזכרו על ידי רבים מהמרואיינים בטקסט של מגילת העצמאות:

טבלה 1: ציטוטים מתוך מגילת העצמאות אל מול ערכים שעלו בראיונות

ערכים שעלו בראיונות	ציטוט מתוך מגילת העצמאות
מדינה יהודית	"אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית"
חוק השבות; ציונות.	"מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות"
חלוקת משאבים מוסרית וצודקת; צדק חברתי.	"תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה"
מדינה יהודית ודמוקרטית; שאיפה לשלום	"תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל"
ממלכתיות; זכויות אדם, שוויון, גיוון תרבותי, אזרחות ישראלית, דמוקרטיה.	"תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות"
זכויות אדם – דמוקרטיה ליברלית	"ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות"
מציאת פתרון לסכסוך הישראלי-פלשתיני	"מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947"
מציאת פתרון לסכסוך הישראלי-פלשתיני (קונפדרציה?)	"ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה"
שוויון; אזרחות ישראלית.	"אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים – לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים"
השתלבות במזרח התיכון; שאיפה לשלום ופתרון הסכסוך	"אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקידמת (קידום, א.א., ר.ג.) המזרח התיכון כולו"

אין ספק, איפוא, שמסמך מגילת העצמאות כולל בתוכו את מרבית הרעיונות שגם כיום, למעלה משבעה עשורים להיוולדה של מדינת ישראל, ניתן להגיע להסכמה רחבה לגביהם. אנו איננו הראשונים להצביע על כך. כך למשל, במסמך המלצות שהוגש לשרת המשפטים בשנת 2013, כתבה המשפטנית וכלת פרס ישראל, פרופ' רות גבזון ז"ל: "החזון מציע מתווה יסודי שיכול לשמש כמצפן עבור רוב החברה הישראלית".²

עם זאת, אנו ערים לדיון במעמדה המשפטי של מגילת העצמאות ובעובדה שהיא איננה בבחינת חוק, כפי שמתבטא גם במאמרו של פרופ' אהרון ברק שעוסק בנושא זה³: "הכול מסכימים כי הכרזת העצמאות היא... אקט מדיני בעל משמעות משפטית... [ו]כי היא מהווה "נורמה משפטית". לא רק זאת אף זאת: "ההכרזה על הקמת המדינה משקפת את מכלול החזון בעיני האבות המייסדים. הכרזה זו, שבכוונת מכוון לא נחקקה, קיבלה משמעות בהקשר ההיסטורי שבו אומצה, והיא נהנית מהסכמה רחבה. עדיף להשאיר אותה כפי שהיא, ולא לחשוף אותה למחלוקות שתתעוררנה בהכרח אגב תהליך השואף להפוך אותה לחוק יסוד, בתנאים פוליטיים וחברתיים שונים לגמרי".⁴

ואכן, חקיקה איננה הדרך היחידה להביא לקדמת הבמה הציבורית רעיון מסדר שיש בו בסיס הסכמה ראשונית רחב למדי. כפי שצינו אחדים ממרואיינינו "שיטת ה-Top-down, שהיא שיטת החשיבה הישנה, כבר לא עובדת היום, בטח לא באמצעות השתלטות יחידים המונעים באגו ובאינטרסים עצמיים. למי שיש כח כיום לעורר שינוי זה לגופים אוטונומיים, יצירתיים, grass-roots". נראה שקיימת הסכמה על כך שיש לתת את הדעת לשאלה כיצד ניתן היום להטמיע רעיונות וערכים, באמצעות תקשורת, דיונים ציבוריים, והשפעה על מעצבי דעת קהל.

מנגד, רבים מהמרואיינים הדגישו את נושא **המנהיגות** כגורם מפתח הן לקידום הרעיון והן ליישומו. מנהיגות, ש"האיפיון הכי חשוב שלה בעיניי הוא **אוטנטיות, כנות. מנהיגות שיתופית**. מנהיג ששם את עצמו כפלטפורמה". זאת ועוד: קשה להניע שינויים משמעותיים מלמטה ללא יכולת ביצוע. "זו תלויה לא רק במנהיגות אלא גם בשינוי שיטת הממשל. השיטה הקיימת מכשילה את הפוליטיקאים כיוון שהם עסוקים בשמירת מקומם האישי".

על בסיס כל הנאמר עד כה, מוצגת הצעתנו הבאה שיש להתייחס אליה כהצעה לדיון במישור הציבורי ולא כהצעת חוק.

² רות גבזון, 2015, 'עיון חוקתי לחזון המדינה?' מציל"ה, ירושלים. עמ' 19. <http://din-online.info/pdf/mz13.pdf>

³ אהרון ברק, 2018, 'מגילת העצמאות והכנסת כרשות מכוונת' חוקים י"א עמ' 9-36

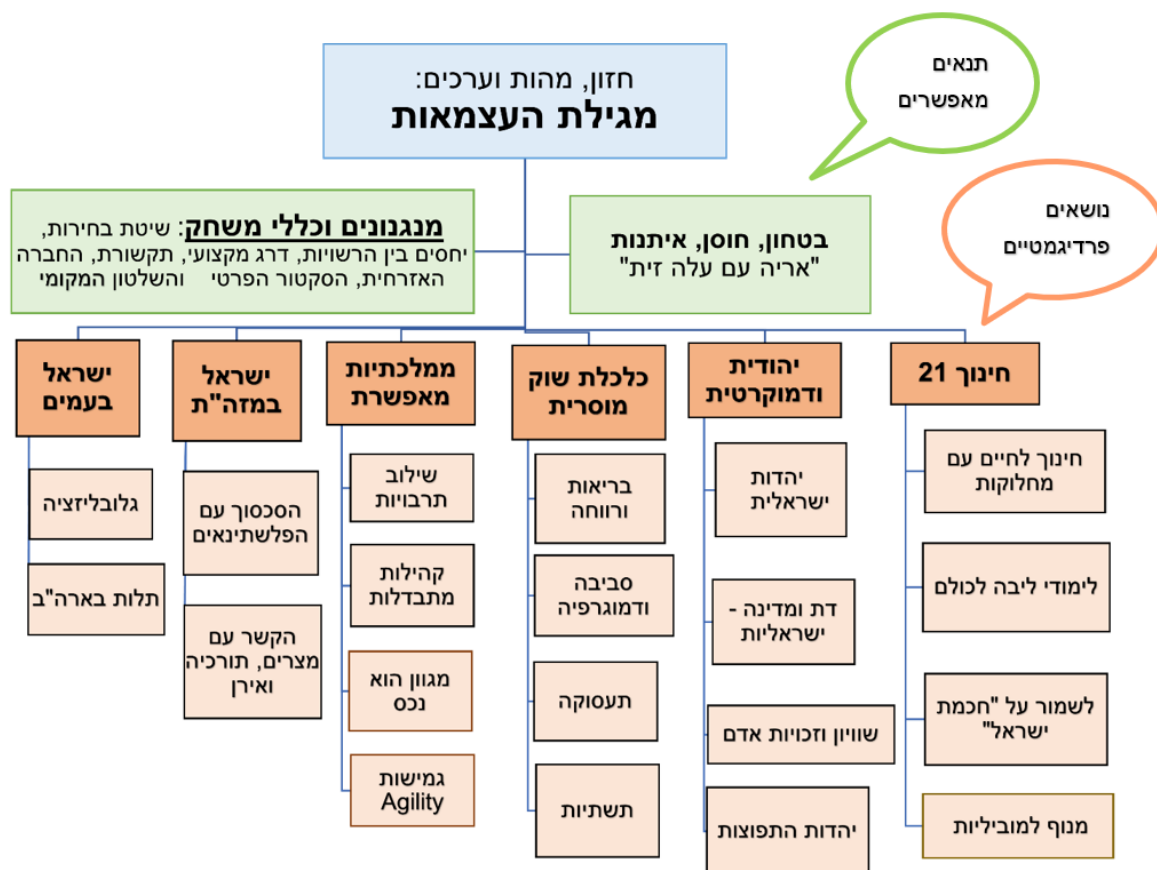
⁴ רות גבזון, 2015, 'עיון חוקתי לחזון המדינה?' מציל"ה, ירושלים. עמ' 17.

מדינת ישראל תאמץ את מגילת העצמאות כמסמך המבטא את חזונה, מהותה וערכיה.

*

עם הצבת מגילת העצמאות כבסיס אפשרי לחזון מחודש ולרעיון מסדר הכולל הן ערכים והן צעדים מהותיים, התאפשר שרטוט שלם יותר של מפת העתיד לישראל בעשורים הקרובים. במפה זו (תרשים 1), קומת הביניים מכילה את התנאים ההכרחיים-מוקדמים להתגברות על חסמים ולמימוש החזון, ואילו הקומה שמתחתיה כוללת את הנושאים הפרדיגמטיים המצריכים חשיבה יצירתית והתאמה למציאות החדשה.

תרשים 1: מפת העתיד לישראל בעשורים הקרובים

2. תנאים הכרחיים המאפשרים התמודדות עם חסמים במימוש ויישום ערכי מגילת העצמאות

בהצבת חזון אין די. ישנם תנאים מוקדמים שהינם הכרחיים על מנת לממש את החזון. כמעט כל המרואיינים הצביעו על מספר רב של תנאים מוקדמים אלו. סיווגנו אותם בשני תחומים עיקריים – הביטחון ו'כללי המשחק'. להלן, נציג את הדברים תוך הסתמכות על דברי המרואיינים בהקשרים השונים. ציטוט הדברים מפי המרואיינים מופיע במרכאות וב-Italics.

2.1 ביטחון, חוסן ואיתנות

שלושת אלו הינם תנאים הכרחיים המאפשרים מימוש ערכי הרעיון המסדר. שלושת המושגים הינם בעלי חפיפה חלקית ומתייחסים לעוצמה הפנימית של החברה הישראלית להתמודד עם משברים והפרעות. חשוב להדגיש ש"ההתייחסות לביטחון היא כוללנית ואינה מתייחסת לכח צבאי בלבד". בין השאר היא כוללת גם סולידריות, חוסן חברתי ואמון בסיסי במנהיגות ובמנגנונים הממשלתיים. משבר הקורונה הדגים יותר מכל עד כמה ה'תרכובת' הזו היא חיונית בעת משבר. תפיסת הביטחון גם איננה מנוגדת – לפעמים אף חותרת – למניעת עימותים ולהשגת הסכמי שלום ("אריה עם עלה של זית").

2.2 מנגנונים ו'כללי משחק'

נושא מרכזי כאן הוא **משילות**, "בבחינת איך מנהלים את המורכבות הישראלית בכלכלה, בהיבטים של מדע המדינה וביחסים הבינלאומיים". השאלה מתמקדת באופן **הקצאת המשאבים**, האם הם מוקצים ביעילות "להשגת 'הטוב המשותף' של הציבור ועמידו באופן בר קיימא, או שמא הם מוקצים להשגת מטרות קצרות טווח המשרתות קבוצות לחץ".

"המנגנונים הדמוקרטיים שאחראים על הקצאת המשאבים והפיקוח על השימוש בהם, הם הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת והרשות השופטת. אליהם מצטרפים מנגנונים חוץ-ממשלתיים המשפיעים גם הם: שומרי הסף החיצוניים (התקשורת), המגזר הפרטי והחברה האזרחית".

כצפוי, עובדת העדרה של **חוקה** בישראל והקושי שהעדר זה יוצר בתחומים רבים עלתה אצל רבים מהמרואינים. ואולם הייתה תמימות דעים כמעט מלאה שבעת הזו יש להסתפק בחוקי יסוד, ובלבד שיהיו מוסכמים וברי-קיימא.

"חוקה הקובעת את עקרונות-העל הערכיים בכל התחומים, לרבות בתחומי הזהות, הזכויות והיחסים בין הרשויות – היא גורם שיכול להסדיר את כללי המשחק". "מדינת ישראל החמיצה את 'הרגע החוקתי' של הקמת המדינה ואנו מתבססים על חוקי יסוד שמהווים פרקים של חוקה עתידית". ככל הנראה "היה קשה מאד להגיע בעת הזו להסכמה על חוקה", ולכן יש חשיבות "לבסס את מעמדם של חוקי היסוד, למנוע חקיקה חפזת המשרתת אינטרס צר של גורם כלשהו ולהימנע משינויים תכופים בחוקים הקיימים".

חלק מהמרואינים הרחיבו את התייחסותם לנעשה גם במדינות אחרות בעולם ולעובדה שהכבוד לתהליכים מוסדרים וליריבים פוליטיים הולך ונעלם. בכך מודגשת החשיבות הקריטית של כללי משחק דמוקרטיים ברורים.

"המציאות הפוליטית במדינות רבות היא של נסיגה מדמוקרטיה ועלייה של משטרים פופוליסטים פשיסטים קיצוניים. ההתפתחות הטכנולוגית-תקשורתית שמאפשרת למנהיג לקיים קשר ישיר ותכוף עם האזרחים, תורמת לשינוי זה". המנהיג היום אינו מוביל את העם אלא מונהג למעשה על ידי ההמון."

"המשטר הקואליציוני והמשמעת הקואליציונית הנהוגים בישראל, כמעט ומאיינים את הפרדה בין הרשות המחוקקת והרשות המבצעת ובכך נפגעת מאד יכולתה של הכנסת למלא את תפקידה". מצב זה מוביל לחיכוכים של שתי רשויות אלה עם הרשות השופטת. על מנת לאפשר ניהול יעיל של המדינה יש "להסדיר את מערכת היחסים בין שלוש הרשויות, לקבוע מנגנוני איזונים ובלמים יחד עם מנגנוני הכרעה במצבי קונפליקט". "אופן מינויו ומקצועיותו של הדרג המקצועי (Civil Servants) במסדרונות השלטון והפקת התועלת מיכולותיו", גם הוא מהווה נושא טעון בדיקה.

המצב הקיים בישראל של **קשיים מבניים** מוביל לצורך לקיים דיון **בשינוי שיטת הממשל** – "למשל קציבת קדנציות לממלאי תפקידים וקביעת יעדים ארוכי טווח". לדעת רוב המרואיינים, רצוי לבחון את **שיטת הבחירות הקיימת** אשר מביאה למצב הפוגע ביציבות השלטון, "כשהרוב מתקשה לממש את מדיניותו עקב הצורך להיכנע לדרישות מיעוט שבלעדיו לא ניתן ליצור קואליציה".

דיון זה מוביל להצעתנו השנייה:

עיצוב כללי המשחק:

- **עדכון שיטת הבחירות – ליצירת יציבות שלטונית וצמצום כוח היתר של קבוצות שוליים.**
- **הגדרת היחסים בין הרשויות (איזונים ובלמים).**
- **מינויו ומעמדו של הדרג המקצועי בשירות הציבור.**

3. נושאים פרדיגמטיים המצריכים חשיבה יצירתית והתאמה למציאות החדשה

3.1 חינוך

ישנה הסכמה רחבה בין המרואיינים, כמעט ללא יוצא מן הכלל, שמערכות החינוך בישראל חייבות לעבור תמורה משמעותית, **במבנה ובתכנים**, כדי להתאימן לעידן הנוכחי; "חינוך 21" – כך כינו זאת אחדים מהם. רבים רואים חשיבות עליונה בחינוך **לחשיבה ביקורתית-אך-מכילה**, "לחיים עם מחלוקות (ממאפייני השיח ההלכתי לדורותיו)" ולטיפוח "יכולת הכלה של קבוצות ותרבויות שונות", תוך חינוך לערכים. בכל אלו -- "השינוי צריך להתחיל במערכת החינוך".

בשני נושאים הייתה הסכמה רחבה אצל רוב המרואיינים: קיים צורך "להבטיח לימודי ליבה לכל ילדי ישראל", ובמיוחד הכוונה היא ל"שלוש השפות: עברית/ערבית, אנגלית ומתמטיקה". בכך תגשים מערכת החינוך את ייעודה גם כ"מאפשרת מוביליות חברתית".

קיימת הסכמה לגבי הצורך בחיזוק החינוך והלימוד של **המורשת התרבותית** היהודית בשילוב עם פירותיה הישראלים – "**חוכמת ישראל**", כפי שהציע אחד המרואיינים.

ולבסוף, לאור תפיסת תפקידם של המורים, במאה ה-21, לשמש לא רק 'מעבירי ידע' אלא מחנכים לדרכי למידה תוך התפתחות אישית, הדגישו רבים מהמרואיינים את הצורך בשינוי פרדיגמטי בהתייחסות המדינה למעמדם ולאיכותם של המורים .

מכאן המלצתנו בתחום החינוך:

השקעה אסטרטגית בהתאמת מערכת החינוך, במבנה ובתכנים, למאה ה-21:

- החינוך כמנוף למוביליות חברתית
- תפקידי המורה במאה ה-21
- חינוך ל"חוכמת ישראל"

3.2 מדינה יהודית ודמוקרטית

קיימת הסכמה רחבה (שכוללת גם מרואיינים ערביים) לגבי חשיבות קיומו ומימושו של **השילוב** הזה, למרות שהוא מציף לעתים ניגודים.

"הרעיון המסדר צריך להיות מסוגל להכיל 'גם וגם': ישראל היא בית לאומי לעם היהודי, for ever. ובמקביל ישראל היא חברה אזרחית לכל מי שגר פה, for ever. גם יהודים וגם ערבים. גם יהודית וגם דמוקרטית" רבים הצביעו על הצורך להמשיך ולדבוק בחוק השבות, כמו גם על היעדרו הצורם של ערך השוויון בחוק הלאום. נושא אחרון זה מקבל משמעות עמוקה בהתייחסות מצד החברה הערבית בכללה, והחברה הדרוזית בפרט.

תהליך של היווצרותה של "יהדות ישראלית מתחדשת" תורם לחיזוק השילוב בין 'יהודית' ו'דמוקרטית'. רבים מדגישים חשיבות הדיון בקשר שבין דת ומדינה, ואולי בין דת לפוליטיקה, דיון שמוביל להבהרת "מושג 'הישראליות', שמכיל גם חלקי אוכלוסייה שאינם יהודים". דברי המרואיינים מצביעים על הצורך במעבר הדרגתי משפה לאומית לשפה אזרחית: "הנראטיבים של עליה, ביטחון והתיישבות צריכים להיות מוחלפים בנראטיב אזרחי". "שלושת העקרונות: ארץ ישראל השלמה, רוב וצביון יהודי, ודמוקרטיה מלאה – לא יכולים להתקיים יחד" – כל שניים מהם מוציאים את השלישי. "במגילת העצמאות קיים האיזון בין החירות הקולקטיבית – מדינה יהודית – לבין רגישות ליחיד באשר הוא".

בהקשר זה, 'שפה אזרחית' איננה בהכרח שפה לא-יהודית: רבים רואים בשוויון ובשמירת זכויות האדם, כפי שמתבטאים במגילת העצמאות, מאפיינים מובהקים של היהדות, כאלה המייצרים את ה"חיבור לערכי הדמוקרטיה הליברלית ולחיזוק הערכים החברתיים".

במקרים רבים מצאו המרואיינים 'סימוכין' לדבריהם באמירות שונות של בן גוריון בראשית שנות המדינה. כך למשל, בנאומו בכנסת בפברואר 1950, אמר בן גוריון: "היהודים כיהודים יכולים להתקיים רק בארץ שיש בה חופש המיעוט, חופש הבחירות, חופש המחשבה, חופש התנועה וחופש ההתנגדות לממשלה בגדר החוק – כלומר במשטר דמוקרטי". ועוד הוסיף בדבריו בפני צמרת צה"ל (6.4.1950) כי "אין פלא שחכמי העם הזה העמידו התורה על כלל גדול אחד: 'ואהבת לרעך כמוך'. ואהבה לרע אינה חלה רק על האזרח היהודי: כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֲתֶכֶם וְאֶהְבֶּתְ לּוֹ כְּמוֹךָ כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם. (ויקרא, י"ט ל"ד). כבר בתקופה קדומה שלטה ביהדות תפיסה אוניברסלית, כלל אנושית".

שוב ושוב צוינה האבחנה בין דמוקרטיה לאומנית לדמוקרטיה ליברלית: "דמוקרטיה לאומנית בצירוף 'יהודית' תרוקן את הדמוקרטיה מתוכן ממשי".

נושא הקשר בין מדינת ישראל ליהדות התפוצות תפש מקום נכבד בדברי רוב המרואיינים, בין השאר לאור העובדה שכמחצית מבני הלאום היהודי חיים בתפוצות. "המורשת המשותפת היא קוד החיבור בין הקהילות. היום חלק מהעם בישראל כבר אינו מכיר את המורשת המשותפת ובכלל זה מנהגים - עובדה היוצרת קושי בשמירת קוד החיבור". בנושא זה, לדעת רוב המרואיינים, יש למדינת ישראל תפקיד מוביל: "עלינו לשמור על קשרים חברתיים ותרבותיים עם יהדות הגולה תוך שמירה על הדדיות הקשר. עלינו לטפח שיח משותף של אנשי רוח אך לא להכתיב דבר. עצם קיום הקשר ברבדים השונים הוא הדבר

החשוב". "אנחנו, במדינת ישראל, צריכים להיזהר מלאבד את 'תכונת הרשת' המאפיינת את העם היהודי".

מכאן המלצתנו בתחום המדינה היהודית והדמוקרטית:

- חיזוק הערך היהודי: "ואהבת לרעך כמוך"
- חיזוק מושג ה"ישראליות" כערך אזרחי לצד ה"יהדות"
- הסדרת הקשר בין הדת והמדינה
- עיצוב מחדש של הקשר עם יהדות התפוצות

3.3 כלכלת שוק מוסרית

משבר הקורונה בעולם ובישראל מייצר שינוי פרדיגמטי בהסתכלות על תפקידי המדינה בהקניית רשת ביטחון עדכנית לאזרחיה. אחד המרוויינים, בר-סמכא מובהק בתחום, ניסח זאת בדיוקנות: "כלכלת שוק מוסרית יכולה להיות רעיון מסדר". במלים אחרות, הכוונה להתאמת מדינת הרווחה למציאות החדשה. "חלוקת ההכנסות היא נושא שיעסיק אותנו מאד". "אנו נמצאים במדינת שוק מופרטת שהיא מדינת רווחה מוחלשת". ההוצאה הציבורית בישראל נמוכה משמעותית ממוצע ה OECD. עלינו לפעול ל"שיפור איכות החיים ורמת החיים בצורה מתמדת, תוך ערכיות, שוויון הזדמנויות ושיפור בחלוקת ההכנסות". "מערכת המיסוי מובילה להגדלת הכלכלה השחורה ולדיכוי המוטיבציה של אנשים ישרים. דרושה רפורמה רצינית"

גם תוחלת החיים המתארכת, לצד הגידול באוכלוסייה המוביל לתהליך עיור משמעותי, מצביעים על הצורך בבחינה מחודשת של הקצאת משאבים והפרדיגמות הנהוגות. "המאבק על משאבים יהיה קשה. זה לא מאבק אידאולוגי אלא על איך להתנהל". בדומה, נושאי הגנת הסביבה, טכנולוגיות האינפורמציה ועולם האנרגיה, לאור השינויים החלים בהם, מצריכים אף הם עדכון גישה פרגמטי. "המהפכה הגדולה שהעולם עובר כיום נשענת על השינויים האדירים ביכולת עיבוד האנרגיה וביכולת עיבוד המידע. ולכן צריך להתחיל לא מהציונות אלא מהשינויים הגלובאליים".

שינויים טכנולוגיים משמעותיים, ביזור שרשראות האספקה, הורדת גבולות ושוק פיננסי גלובלי הביאו להשתנות עולם התעסוקה בקצב מהיר. התהליך המואץ והדילמות הנובעות ממנו קוראים לבחינה מחודשת של הפרדיגמות הקשורות לתחום זה, למשל "באמצעות חיזוק כלכלת value chain".

בקרב המרואיינים הייתה תמימות דעים כמעט מוחלטת שמשבר הקורונה יוצר **הזדמנות לטיפול מחודש**, בראייה **ארוכת טווח**, המשלבת כלכלת שוק עם גישה ערכית, בקידום התשתיות הפיסיית, התקשורתיות, ההשכלה הגבוהה, החדשנות, ההון האנושי וההון החברתי.

מכאן המלצתנו:

כלכלת שוק מוסרית:

- ישראל כמדינת רווחה במאה ה 21. **מדיניות שוק עם רגישות חברתית**
- **בחינה ערכית, קפדנית, ארוכת טווח, של אסטרטגיית הקצאת המשאבים**
- **רפורמה במערך המיסים**

3.4 ממלכתיות

"בעיית יסוד - שהיא גם יתרון גדול של ישראל - היא הגיוון התרבותי, הדתי והפוליטי. חשוב למצוא את הדרך בה כל אחד חי על פי דרכו ולא חי על חשבון השני או נגד השני". "מגוון הוא נכס".

רבים מהמרואיינים עשו שימוש במושג **ממלכתיות** כמושג שעונה על שני צרכים עיקריים: מחד, גישה על-מפלגתית (Non-partisan), שאיננה נשענת על אידיאולוגיה זו או אחרת; ומאידך, מושג-על, שמאפשר **הכלה וקבלה** של כל גווני החברה בכללותה.

"ממלכתיות משמעה שלילת פונדמנטליזם רעיוני וחיזוק הלכידות. מדובר בשמירת חזון ושאיפות פוליטיות שבמחלוקת, תוך הצבת האינטרס הכולל מעל לזה". "חיפוש הטוב המשותף". "עלינו לעסוק ב'שינוי מסדר שני': בהינתן המחלוקת – איך חיים ביחד?" גישה זו מאפשרת שילוב התרבויות ומצריכה התייחסות הוגנת ומכילה למרכיבים מתבדלים בחברה, כמו הציבור החרדי והחברה הערבית. גישה ממלכתית כזו מאופיינת לא רק ביכולת סובלנות והכלה, אלא גם "בגמישות יצירתית (Agility)".

מכאן המלצתנו:

ממלכתיות:

- **מגוון הוא נכס – קבלת 'האחר' ובעל הדעה השונה**
- **קידום סובלנות והכלה כערכים חברתיים מובילים**
- **גישה "על-מפלגתית" בחיפוש "הטוב המשותף"**

3.5 ישראל במזרח התיכון

בישראל קיימת דואליות ערכית של התייחסות לתרבות המערבית הדמוקרטית ולקדמה הטכנולוגית, לצד הכרה ב"קרבנותנו אל מדינות המזרח התיכון שלא ניתן להתעלם מהן ומהמשמעות הגיאופוליטית של קרבנותן". "עלינו לשמור על אוריינטציה מערבית, שם גם יתרונו הנוכחי, לצד השתלבות מעשית במזרח התיכון", ובתוך כך בחינת קידום מערכת היחסים שלנו עם "המעצמות התרבותיות באזור – איראן, תורכיה ומצרים". מאחר שהראיונות התקיימו מספר חודשים אחרי חתימת 'הסכמי אברהם', לא נעלמה מעיניהם של המרואיינים ההוכחה שניתן להגיע לנירמול ביחסים עם מדינות ערביות גם ללא – או לפני – פיתרון הסכסוך הישראלי-פלשתיני. ואף על פי כן, ציינו כמה מהם כי "לא ניתן להפריז בחשיבות השלום, שהוא הבסיס הטוב ביותר להתפתחות ולהשתלבות בעולם הגלובלי".

רוב המרואיינים – אך לא כולם – הצביעו על כך שמציאת פתרון ("אולי קונפדרטיבי") לסכסוך עם הפלשתינאים הינו שלב בלתי נמנע במערך היחסים עם המזרח התיכון: "המצב שנוצר לאחר מלחמת ששת הימים הוגדר כזמני על ידי כל קשת הדעות (מבגין ועד יערי). מנגד, ציינו אחדים כי "לאחרונה מקבל המצב לגיטימציה כביכול", ואחרים ציינו כי "קשה להיות אופטימי לגבי גיבוש פתרון בר קיימא". לצידם, יש הטוענים שכבר "לא ניתן להפריד בין החברה הישראלית והפלשתינית ויש אולי לשקול מודל של *Non-Territorial Self Determination*, ואולי לקיים פרלמנט אחד שלצידו יפעלו שני פרלמנטים נוספים". גם רעיון הקונפדרציה, כמוזכר לעיל, זכה לכמה תומכים.

ואולם רבים מבין המרואיינים ציינו את המשך הכיבוש כנושא שמאיים קודם כל על ייצובה הפנימי ועל זהותה המוסרית של מדינת ישראל. "כאשר הערכים שלך לא תואמים את המציאות, אתה משנה את המציאות או במקרה האחר אתה משנה את ערכיך". "הדיסוננס בין הערכים לבין המציאות אינו יכול להימשך לנצח. שימור המצב מעוות את ערכי הצינות. לשם מה צריך רוב יהודי אם לערבים אין חופש זכות בחירה? זו אינה דמוקרטיה".

מכאן המלצתנו בנושא ישראל במזרח התיכון:

- אוריינטציה מערבית לצד השתלבות מעשית במזרח התיכון
- פתרון הסכסוך הישראלי-פלשתיני בטווח קרוב ככל האפשר
- "בקש שלום ורודפהו" – קשר ושיח עם כל מדינות ערב, עם תשומת לב מיוחדת למעצמות התרבותיות ההסטוריות במזרח התיכון.

3.6 ישראל בעמים

הגלובליזציה הכלכלית, התרבותית והחברתית, משליכה רבות על מדינת ישראל ומחייבת אותה "לבחון את הפרדיגמות הקיימות ביחסינו עם הכוחות העולמיים השונים" (מעצמות וגופים חוץ מדינתיים). המשבר הנוכחי אף צפוי להוביל לשינוי גלובליזציה המתאפיינים בכל העולם בקשיים בחופש התנועה של אנשים וסחורות, מדיניות הגנה על תוצרת מקומית, חשש ממעמד המתחזק של תאגידים רב-לאומיים, ומדיניות פסקאלית המסייעת להתמודדות עם המשבר בראייה מקומית. מול כל אלו "יש לבחון את הפרדיגמות הקיימות בהתייחסות ישראל למעמדה הבינלאומי". יש להגביר את יצוא "הכח הרך" המתבטא בין השאר בפיתוחים טכנולוגיים, בחקלאות מתקדמת, ובשאיפה להקמת "חברות מלאות", רב-לאומיות, שמרכזן בישראל. מהלכים כאלה יסייעו באיזון הדימוי הנוכחי של ישראל, המבליט בעיקר את הצבאיות והתעשיות הבטחוניות. בעידן הרב-קוטבי המתפתח, עדיף לישראל לשמור ערוצים פתוחים עם מירב הכוחות הגלובליים. "יש חשיבות רבה לקיים יכולת להבחין בשינויים ולהתאים עצמנו אליהם". בכלל זה, ציינו אחדים מהמרוויינים, "רצוי גם לבחון את תלותה של מדינת ישראל בארצות הברית" וזאת תוך שימור מעמדה כידידה הגדולה ביותר של ישראל ומתן תשומת לב לחשיבותה של יהדות אמריקה לקיומו של העם היהודי.

מכאן הצעתנו בנושא ישראל בעמים:

- הערכות אסטרטגית לשינויים אפשריים במאזן הכוחות הגלובלי.
- התלות בארה"ב חשיבותה ואתגריה לעתיד מדינת ישראל
- עיצוב הקשר עם שחקנים גלובליים 'חוץ מדינתיים' (תאגידים וכו')
- קידום ופיתוח יצוא של 'כח רך'.

'**הרעיון המסדר**' שהביא להקמת מדינת ישראל ומלווה אותה עד ימינו אלה הוא ה**ציונות**. ואולם, במהלך העשור-שניים האחרונים, ובצל תהליכי עומק שונים המתחוללים בחברה הישראלית, מתרבים סימני השאלה ביחס לתקפותו של רעיון הציונות המקורי כ'רעיון מסדר' מרכזי לישראל בעת הזו. לכך יש להוסיף את מהעובדה הפשוטה שכשליש מאזרחי מדינת ישראל – בעיקר ערבים וחרדים – אינם מזדהים בעת הזו עם ערכי הציונות.

דו"ח זה הינו תוצאה של מאמץ מרוכז – ניהול של למעלה משלושים ראיונות עומק של בעלי דעות משפיעות בישראל, ניתוחם וחיבור תכניהם לכלל שלם -- לצורך יצירת **מתווה מוסכם**, הכולל 'רעיון מסדר' חלופי ומספר פרדיגמות מובילות, אשר ביחד יכולים לשמש כ'מחנה משותף' למגוון הקולות והשבטים המצויים כיום בחברה הישראלית. ההצדקה, כמו גם ההנמקה, לראות בכך מתווה 'מוסכם' נובעים הן מכך שהסתבר שקיים מכנה משותף רחב למדי גם בקרב בעלי דעות מגוונות ושונות, והן מכיוון שנמצא בסיס משותף לרעיון מסדר על יסוד עקרונות **מגילת העצמאות**, שלגביה קיימת תמימות דעים רחבה ביותר. כמעט כל האישים שרואיניו היו תמימי דעים שהמצב הקיים מערער את היסודות עליהם נשען הרעיון הציוני כפי שהוגדר ע"י האבות המייסדים, ושהצורך בגיבוש רעיונות מסדרים הפך לברור, חיוני ומיידי. כמעט כולם הצביעו, ביודעין או בלי משים, על מגילת העצמאות כעל מסמך שמהווה בסיס רחב לרעיונות מסדרים ברי-תוקף.

שיטת העבודה התבססה על ראיונות עומק אישיים עם שורה של אישים ישראלים מוכרים, נשים וגברים, יהודים, דרוזים וערבים, חילונים דתיים וחרדים, צעירים ומבוגרים, בעלי מגוון רחב של עמדות חברתיות, ערכיות ופוליטיות. במרואיינים נכללו אנשים בכירים מהאקדמיה, סופרים ומדענים, פוליטיקאים לשעבר, אנשי תקשורת ופובליציסטים, רבנים, כלכלנים, יזמים חברתיים, אנשי אסטרטגיה, וקציני צבא בכירים בדימוס (רשימת המרואיינים - בנספח מס' 2).

הראיונות עם 32 המרואיינים נערכו ברובם בחודשים ינואר-פברואר 2020. הם נמשכו בדרך כלל בין שעה לשעה וחצי, נערכו כולם באמצעות זום ואף הוקלטו (בהסכמת המרואיינים). המרואיינים השמיעו באוזנינו, כל אחת ואחד במילותיו ובסגנונו, את תפיסותיהם, את התייחסותם לשאלת 'הרעיון המסדר' (עפ"י תפיסתם), וכן את הערכים החשובים (בעיניהם) עליהם יש להשתית את החברה הישראלית בעשורים הבאים. החוקרים-המרואיינים (א.א. ו-ר.ג.) קיבצו, ארגנו וסיכמו את תכני הראיונות, מבלי לשנות את מהותם. ציטוטים מדברי המרואיינים מופיעים לאורך המסמך במרכאות וב-Italics.

ההקבלה המפתיעה שנמצאה בין דברי המרואיינים לבין הטקסט של מגילת העצמאות (ראו טבלה 1), הביאה אותנו להמלצה מרכזית של מסמך זה:

מדינת ישראל תאמץ את מגילת העצמאות כמסמך המבטא את חזונה, מהותה וערכיה.

בנוסף, ניתן היה לסכם את תכני הראיונות בשתי רמות נוספות: האחת -- מספר **תנאים מוקדמים** שבלעדיהם לא אפשר יהיה לקדם את הרעיון המרכזי הנ"ל. ניתן לסווג תנאים מוקדמים אלו בשני תחומים עיקריים – ביטחון, חוסן ואיתנות; ו- מנגנונים ו'כללי משחק'. הרמה השנייה (והעיקרית) כוללת **שישה נושאים פרדיגמטיים** המצריכים חשיבה יצירתית והתאמה למציאות החדשה ושיישומם ייצוק תוכן מעשי לחזון המחודש.

ששת הנושאים הפרדיגמטיים נושאים את הכותרות הבאות:

- **חינוך**
- **מדינה יהודית ודמוקרטית**
- **כלכלת שוק מוסרית**
- **ממלכתיות**
- **ישראל במזרח התיכון**
- **ישראל בעמים**

בגוף המסמך ישנו פירוט והרחבה של כל אחד מן הנושאים הללו, כולל ציטוטים מייצגים מפיהם של המרואיינים השונים.

זוהי, אם כן, מטרתו העיקרית של דו"ח זה: להציג שרטוט ראשוני של 'מפת דרכים' שתשמש את המסע הישראלי בעשורים הקרובים. הגופים השונים העוסקים בימים אלו ממש במאמצים להקמתה של ממשלה חדשה לישראל יכולים, למיטב הבנתנו, לנווט את מאמצייהם בעזרת מפה זו, שכאמור זוכה להסכמה ציבורית רחבה.

כאן המקום להביע תודה עמוקה לכל אחת ואחד מ-32 המרואיינות והמרואיינים שעמדוניהם ורעיונותיהם מהווים את המסד למסמך זה.

*

5.1 התפלגות מאפייני ותחומי העיסוק של המרואיינים
(לכל אחת ואחד מספר מאפיינים ותחומי עיסוק)

מאפיינים:

גברים – 25

נשים – 7

גיל צעיר / ביניים – 5

בני מיעוטים – 3

דתיים וחרדים – 7

אנשי ציבור – 13

אנשי אקדמיה – 9

תחומי התמחות ועיסוק:

מדע המדינה – 6

ספרות / פילוסופיה / היסטוריה – 9

סוציולוגיה / פסיכולוגיה / כלכלה / מדעים – 9

משפטים – 7

עסקים ותעשייה – 10

חינוך – 3

תקשורת – 3

בטחון - 4

5.2 רשימת המרואיינים (לפי סדר א'-ב' שם משפחה)

שם	שם משפחה	תיאור
פרופ' אווה	אילוז	סוציולוגיה ואנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית
גב' עדי	אלטשולר	פעילה חברתית מייסדת "כנפיים של קרמבו" ורשת "אינקלו"
מר אברהם	בורג	יו"ר הכנסת לשעבר
ד"ר יוסי	ביילין	שר החוץ והמשפטים לשעבר
ד"ר אבישי	בן חיים	עתונאי
הרב ד"ר יואל	בן נון	ממייסדי ישיבת הר עציון
פרופ' שלמה	בן עמי	היסטוריון, שר החוץ לשעבר
מר דוד	ברודט	מנכ"ל משרד האוצר לשעבר, ויו"ר בנק לאומי לשעבר
ד"ר ארנה	ברי	המדענית הראשית לשעבר, יוזמת היי-טק מובילה
גב' עדינה	בר שלום	מייסדת המכללה החרדית ירושלים, כלת פרס ישראל
פרופ' אסעד	גאנם	מדעי המדינה, אוניברסיטת חיפה
מר יצחק	דבש	מייסד פרויקט "עתודות לישראל" ושותף בקרן השקעות במדעי החיים
אלוף (מיל) גרשון	הכהן	מפקד המכללות הצבאיות, מפקד הגיס המטכלי
פרופ' משה	הלברטל	מחשבת ישראל ופילוסופיה, האוניברסיטה העברית
מר ישראל	הראל	יו"ר מועצת יש"ע לשעבר, פובליציסט
ד"ר סאמר	חאג' יחיא	יו"ר בנק לאומי
מר אלי	חוטובלי	בכיר במפעל המרכבה, צה"ל
רא"ל (מיל) דני	חלוץ	רמטכ"ל ומפקד חיל האויר לשעבר
תא"ל (מיל) חסון	חסון	מזכיר צבאי לשעבר לנשיא המדינה
פרופ' מנואל	טרכטנברג	כלכלה, אוניברסיטת תל-אביב
גב' ציפי	לבני	שרת החוץ והמשפטים לשעבר
מר דן	מרידור	שר האוצר ושר המשפטים לשעבר
מר אלי	עמיר	סופר, לשעבר מנכ"ל עליית הנוער בסוכנות היהודית
גב' אמילי	עמרוסי	אשת תקשורת, דוברת מועצת יש"ע לשעבר
מר אהרון	פוגל	מנכ"ל משרד האוצר לשעבר
מר רועי	פולקמן	ח"כ לשעבר
פרופ' דוד	פסיג	עיתידן, אוניברסיטת בר אילן
פרופ' ניסים	קלדרון	ספרות עברית, אוניברסיטת בן גוריון
הרב מרדכי	קרליץ	ראש עיריית בני ברק לשעבר
גב' יהודית	קרפ	משנה לשעבר ליועץ המשפטי לממשלה
פרופ' ידידיה	שטרן	משפטים, אוני' בר אילן. נשיא המכון למדיניות העם היהודי
פרופ' יוסי	שיין	מדעי המדינה ויחסים בינלאומיים, אוני' תל אביב וג'ורג'טאון